

Ірина Лукасевич-Крутник

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант відділу проблем приватного права
Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України
(м. Київ, Україна)
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9557-7886>
Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/H-6941-2017>
lukru@ukr.net

УДК 347.763

ПОРУШЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ІЗ НАДАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

АНОТАЦІЯ. Протягом п'ятнадцятирічної дії Цивільного кодексу України (ЦК України) наукова розробка порушення договірних зобов'язань як цивільно-правової категорії стала одним із важливих напрямів цивілістичних досліджень. Необхідність вивчення сутності і складу порушення договірних зобов'язань пов'язана із закріпленням у структурі ЦК України глави 51 "Правові наслідки порушення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання", а також прийняттям в останні роки масиву спеціальних законодавчих актів, зміст яких потребує аналізу під кутом зору їх протидії протиправним діянням у сфері особистих немайнових і майнових відносин, зокрема й договірних відносин із надання транспортних послуг.

Метою статті є з'ясування поняття та виокремлення видів порушення договірних зобов'язань із надання транспортних послуг з урахуванням сучасних розробок цивілістичної доктрини та норм чинного законодавства України.

У статті аналізуються поняття та ознаки правопорушень договірних зобов'язань із надання транспортних послуг. Встановлено, що порушення сторонами зобов'язань за договорами перевезення означає такий стан правовідношення, коли контрагент не дотримується приписів, встановлених законодавством чи умовами договору. Обґрунтовано недоцільність визнання порушення договірних зобов'язань з надання транспортних послуг одностороннім правочином, оскільки правомірні дії боржника чи інших суб'єктів виконання мають місце лише при належному виконанні договірних зобов'язань. Тому будь-яке порушення (як невиконання, так і неналежне виконання) договірних зобов'язань із надання транспортних послуг є видом цивільного правопорушення та належить до неправомірних юридичних фактів.

Порушення договірних зобов'язань із надання транспортних послуг є родовою категорією, оскільки охоплює такі поняття, як невиконання та неналежне виконан-

ПОРУШЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ІЗ НАДАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

ня зазначених зобов'язань. Невиконанням договірних зобов'язань із надання транспортних послуг є такі дії чи бездіяльність сторони зобов'язання, внаслідок яких воно не виконується повністю. Неналежним виконанням договірних зобов'язань із надання транспортних послуг є недотримання боржником вимог до виконання зобов'язання, що встановлені актами цивільного законодавства та (або) договором перевезення. Запропоновано класифікацію порушень договірних зобов'язань із надання транспортних послуг за такими критеріями: а) характер поведінки боржника; б) суб'єкт, із поведінкою якого пов'язується порушення (перевізник, пасажир, одержувач вантажу, відправник вантажу та ін.); в) порушення умов договору перевезення щодо хоча б одного з елементів модусу виконання (предмета, способу, місця виконання, строку тощо); г) істотність порушення зобов'язання.

Ключові слова: договірні зобов'язання з надання транспортних послуг; порушення зобов'язання; невиконання зобов'язання; неналежне виконання зобов'язання.

З моменту прийняття Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. (далі – ЦК України)¹ наукова розробка порушення договірних зобов'язань як цивільно-правової категорії стала одним із важливих напрямів цивілістичних досліджень. Необхідність вивчення сутності й складу порушення договірних зобов'язань пов'язане із закріпленням у структурі ЦК України глави 51 “Правові наслідки порушення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання”, а також прийняття в останні роки масиву спеціальних законодавчих актів, зміст яких потребує аналізу під кутом зору їх протидії протиправним діям у сфері особистих немайнових і майнових відносин.

З прийняттям Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом (далі – ЄС), Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію)² в законодавство України введено термін “транспортні послуги” (ст. 134). Відповідно до Угоди про асоціацію правове регулювання сфери надання транспортних послуг повинно пройти шлях максимального наближення до норм, прийнятих стороною ЄС. У зв'язку з цим у законодавство України імплементується значна кількість директив, регламентів Європейського Парламенту та Ради у сфері перевезень³.

Зважаючи на вказане та враховуючи п'ятнадцятирічний досвід застосування положень глави 51 ЦК України до приватноправових відносин, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на можливості використання

¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>> (дата звернення: 01.12.2018).

² Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21 березня 2014 р. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011> (дата звернення: 01.12.2018).

³ Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2017 р. <<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/pro-vikonannya-ugodi-pro-asotsiatsiyu-mizh-ukrainoyu-ta-evropeyskim-soyuzom-za-2017-rik.pdf>> (дата звернення: 01.12.2018).

Ірина Лукасевич-Крутник

закріплених загальних положень відповідальності за порушення зобов'язання до договірних зобов'язань із надання транспортних послуг.

Окремі аспекти порушення зобов'язань за різними видами договорів перевезення неодноразово ставали предметом дослідження у працях багатьох українських та зарубіжних науковців, серед яких І. Безлюдько, І. Булгакова, М. Брагінський, В. Вітрянський, Т. Гриняк, С. Гринько (Русу), Е. Деркач, І. Діковська, Я. Добідовська, О. Клепікова, Т. Колянковська, В. Луць, С. Морозов, О. Нечипуренко, Н. Нечипоренко, Г. Самойленко, Л. Свистун, Є. Стрельцова, Р. Ташян, М. Шелухін та багато інших. Проте поза увагою вчених залишилося вивчення поняття та ознак порушення договірних зобов'язань із надання транспортних послуг та проведення їх класифікації.

Метою дослідження є з'ясування поняття та виокремлення видів порушення договірних зобов'язань із надання транспортних послуг з урахуванням сучасних розробок цивілістичної доктрини та норм чинного законодавства України.

При здійсненні договірних відносин із надання транспортних послуг поширеними є випадки невиконання чи неналежного виконання сторонами взятих на себе зобов'язань, які в цивілістиці іменуються порушенням договірного зобов'язання. Сутність останнього відображається у протиправності поведінки боржника як обов'язкової ознаці порушення. Відповідно, підставою настання цивільно-правової відповідальності є порушення таких суб'єктивних прав, що породжує правовідносини між правопорушником і потерпілим та формує певні вимоги потерпілого й обов'язки правопорушника для нівелювання шкоди, завданої протиправними діями⁴. Безумовно, правові наслідки порушення зобов'язань залежно від виду договору перевезення є різними. Наведене підтверджується висловленою Н. Кузнецовою тезою, що реанімація приватноправових засад у цивільному праві на сучасному етапі зумовила відновлення принципу свободи договору, невід'ємною складовою якого є можливість не лише встановлювати в договорі основні права й обов'язки сторін та умови їх реалізації, а й передбачати підстави та обсяг цивільно-правової відповідальності за їх порушення⁵.

Порушення як дія або бездіяльність боржника (чи третьої особи, що погодилася надати такого ґатунку транспортну послугу), вчинена з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання, є обставиною, яка безпосередньо впливає на трансформацію договірного правовідношення. Як слушно зазначає з цього приводу О. Гришко, порушення обов'язку

⁴ Геннадій Матвеев, *Вибране* (Україна 2008) 20.

⁵ Наталя Кузнецова, *Гражданско-правовая ответственность: понятие, условие и механизм применения* (2010) 3 Альманах цивілістики 30.

в договірному правовідношенні належить до найбільш значущих обставин, що впливають на права й обов'язки сторін⁶, у зв'язку з чим з'ясування його місця у системі юридичних фактів є необхідним. На думку І. Канзафарової, юридичний факт порушення цивільних прав є правовим засобом, за допомогою якого здійснюється індивідуалізація загальних приписів охоронних норм цивільного права, тобто загальна модель поведінки трансформується в індивідуальну модель⁷. Таким юридичним фактом, що є підставою цивільно-правової відповідальності замовника транспортних послуг чи перевізника, є цивільне правопорушення, що характеризується особливим складом, елементами якого є: протиправна дія (бездіяльність) особи, шкідливий результат цієї дії (бездіяльності) і причинний зв'язок між дією (бездіяльністю) й шкодою – як об'єктивні елементи складу – і вина правопорушника як суб'єктивний елемент складу⁸. Саме тому вчинення сторонами договору перевезення будь-яких дій, які є лише здійсненням їх суб'єктивного права та не порушують встановлених законом чи договором правил, не буде вважатися цивільним правопорушенням⁹.

Цікавим із теоретичного та практичного погляду є питання про можливість віднесення порушення зобов'язань із надання транспортних послуг до односторонніх правочинів. Наприклад, у випадках, коли перевізником конкретні дії (односторонні правочини) не виконуються взагалі (не надано транспорт під навантаження) або виконуються неналежним чином (надано транспорт під навантаження із порушенням умови про тоннажність). Як правочин, так і правопорушення є юридичними діями, що спрямовані на конкретні правові наслідки. Водночас, як зазначав свого часу Г. Матвеев, саме правопорушенню притаманна така конститутивна ознака, як протиправність, адже при з'ясуванні складу цивільного правопорушення йдеться не про будь-які, а лише про протиправні дії¹⁰. Тому більшість дослідників наголошують на правомірності дій як обов'язкової ознаці правочину¹¹.

На думку Д. Грімма, відмінним критерієм юридичних правочинів на противагу іншим діям визнається специфічна спрямованість волі діючої особи: воля в цьому випадку безпосередньо спрямована на виникнення

⁶ Олексій Гришко, 'Порушення договірних зобов'язань: поняття, види, правові наслідки' (дис канд юрид наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка 2013) 55.

⁷ Ілона Канзафарова, 'Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні' (автореф дис д-ра юрид наук, Інститут держави і права ім В М Корецького НАН України 2007) 15.

⁸ Геннадій Матвеев, *Вина в советском гражданском праве* (Изд-во Киевского государственного университета 1955) 23.

⁹ Тарас Гриняк, *Цивільно-правова відповідальність перевізника за договором перевезення вантажу автомобільним транспортом: монографія* (НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф Г Бурчака НАПрН України 2017) 30.

¹⁰ Матвеев (н 4) 32.

¹¹ І Матвеев, *Правовая природа действительных сделок* (Юрлитинформ 2002) 44-5.

Ірина Лукасевич-Крутник

чи припинення юридичних відносин. Водночас така воля має характер конститутивного елементу правочину, за зовнішнім вираженням якої визнається лише декларативне значення¹². Тому правочин як юридичний факт залишається правочином як дія, спеціально спрямована на досягнення певного правового результату¹³. Відсутність у конкретному правочині елементу правомірності означає, що дія, яка за формою виникає як правочин, є не правочином, а правопорушенням. На основі цього Ф. Хейфець пропонує визначати недійсні правочини як неделіктні правопорушення¹⁴.

З цього приводу варто навести міркування О. Кота, який, аналізуючи підхід щодо можливості визнання недійсного правочину правопорушенням, вказує, що віднесення недійсного правочину до такого різновиду юридичних фактів, як цивільне правопорушення, не є достатньо обґрунтованим і потребує більш глибокого осмислення. На думку дослідника, не дає підстав стверджувати, що будь-який недійсний правочин є правопорушенням, та обставина, що з усіх елементів правопорушення, які обґрунтовуються в юридичній літературі, недійсному правочину властива лише протиправність. Не знаходять підтвердження своєї наявності такі елементи правопорушення, як суспільна небезпечність (нанесення шкоди), причинний зв'язок між протиправністю поведінки і нанесеною шкодою та вина¹⁵.

Таким чином, односторонніми правочинами, спрямованими на належне виконання зобов'язань із надання транспортних послуг, є лише ті дії, що повністю відповідають змісту правочину і не є проявом невиконання чи неналежного виконання стороною свого обов'язку за договором (порушенням договірних зобов'язань). Тобто при порушенні стороною умов договору перевезення недоцільно стверджувати про вчинення правочину, оскільки правомірні дії боржника чи інших суб'єктів виконання мають місце лише при належному виконанні договірних зобов'язань. Тому будь-яке порушення (як невиконання, так і неналежне виконання) договірних зобов'язань із надання транспортних послуг є видом цивільного правопорушення та належить до неправомірних юридичних фактів.

Порушення договірних зобов'язань з надання транспортних послуг передбачає відхилення боржника, а у певних випадках – третьої особи,

www.pravoua.com.ua

¹² Давид Гримм, *Основы учения о юридической сделке в современной немецкой доктрине пандектного права. Прологомены к общей теории гражданского права* (Типография М М Стасюлевича 1900) 3.

¹³ Світлана Іванова, *Визнання правочину недійсним як спосіб захисту цивільних прав та інтересів за законодавством України: монографія* (Підручники і посібники 2018) 79.

¹⁴ Ф Хейфець, *Недействительность сделок по российскому гражданскому праву* (2-е изд, Юрайт-М 2001) 15.

¹⁵ Алексей Кот 'Природа недействительных сделок' в Рожкова М, *Недействительность в гражданском праве: проблемы, тенденции, практика: сборник статей* (Статут 2006) 107.

на яку боржником покладено виконання зобов'язання, або кредитора, при вчиненні ним дій (чи утриманні від їх вчинення) від наперед передбачених правил виконання зобов'язання. Тобто специфічною ознакою правопорушень у сфері надання транспортних послуг є те, що воно може наступати як внаслідок порушення норм закону, так і внаслідок невиконання або неналежного виконання контрагентами умов договору. Хоча договірні положення не є нормами права, однак у цивільному праві відповідальність за невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язання настає нарівні з відповідальністю за порушення законодавчих норм. Адже порушення зобов'язання має місце у разі невчинення боржником відповідних дій (одностороннього правочину), спрямованих на надання транспортної послуги та, відповідно, розрахунків за це. З цього приводу доцільно наголосити, що можливість притягнення боржника до цивільно-правової відповідальності за порушення умов договорів перевезення дає змогу розглядати договірну відповідальність як найважливішу особливість цивільно-правової відповідальності, адже в більшості галузей права відповідальність не може наступати на основі домовленості сторін.

Таким чином, важливою ознакою, притаманною правопорушенням у сфері надання транспортних послуг, є невчинення стороною передбачених договором дій, що відображається як у бездіяльності особи, так і у вчиненні нею дій, заборонених умовами договору. Оскільки об'єктом порушення зобов'язання з надання транспортних послуг є обов'язок (обов'язки) контрагентів, що становлять його зміст, то у випадку їх невиконання йдеться про протиправну бездіяльність, а у разі неналежного виконання – про протиправну дію, яка виражається у недотриманні умов щодо належного виконання¹⁶. Щоправда, зазначена теза піддана критиці в юридичній літературі, зважаючи, що таке категоричне ототожнення невиконання виключно з пасивною поведінкою (бездіяльністю), а неналежного виконання – з дією (активною поведінкою) не відповідає діалектичному співвідношенню цих видів та форм порушення зобов'язання¹⁷. Дійсно, в доктрині приватного права цілком доречно виділяються обов'язки активного і пасивного змісту. Відповідно, порушення договірних обов'язків переважно полягає у бездіяльності контрагента (неподання транспорту, несплата коштів, прострочення доставки пасажирів чи вантажу тощо), однак у разі, коли предметом зобов'язання є утримання від вчинення певних дій (подання позову до суду за наявності арбітражного застереження, відповідно до якого спір, пов'язаний із торговельним

¹⁶ Евгений Харитонов, *Гражданское право Украины: учебник* (Одиссей 2007) 508.

¹⁷ Гришко (н 6) 37.

Ірина Лукасевич-Крутник

мореплаванням, повинен розглядатися Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті України), його невиконання фактично є активним, оскільки виявляється саме у вчиненні заборонених договором дій.

Звідси випливає й третя ознака порушення договірної зобов'язання – протиправність, що відображається у порушенні законодавчих норм та договірних правил замовником і перевізником. Тобто протиправність порушення договірної зобов'язання слід визнавати його конститутивною ознакою. Це потрібно робити й у випадках, коли порушення сталося не тільки у зв'язку з протиправними діями суб'єкта виконання, а й через зовнішні обставини, які боржник не міг передбачити (випадок) або які були поза межами його вольового впливу (непереборна сила)¹⁸. У цьому випадку така конститутивна ознака відноситься не до дій (бездіяльності) боржника, а до самого порушення суб'єктивних цивільних прав¹⁹. Наприклад, перевізник доставив вантаж із простроченням, однак причиною такого прострочення були непередбачувані обставини, які в майбутньому виключатимуть настання цивільно-правової відповідальності перевізника. Водночас суб'єктивне право одержувача на отримання вантажу належної якості вважатиметься порушеним незалежно від того, умисно чи з необережності перевізник порушив умови договору. Протиправними доцільно визнавати дії (бездіяльність) перевізника, які порушують права й обов'язки контрагента (пасажира, відправника чи одержувача вантажу), закріплені насамперед у договорі перевезення або ж у положеннях цивільного законодавства.

Отже, порушення договірних зобов'язань із надання транспортних послуг є самостійною правовою категорією, сутнісні ознаки якої безпосередньо не залежать від наявності чи відсутності в подальшому відповідальності за таке правопорушення. Останнє полягає у вчиненні зобов'язаною стороною дій (чи утриманні від їх вчинення), що призвели до відхилення сторін від модусу виконання договірної зобов'язання за будь-яким із його елементів. Відповідно, порушення сторонами умов договору перевезення носить виключно об'єктивний характер, оскільки не залежить від причин порушення та наявності фактичних негативних наслідків. Таким чином, єдиною підставою настання договірної відповідальності у сфері надання транспортних послуг є порушення контрагентами чи залученими ними особами взятих на себе обов'язків з надання транспортної послуги та розрахунків за це.

www.pravoua.com.ua

¹⁸ Гришко (н 6) 37.

¹⁹ Михайл Брагинский и Василий Витрянский, *Договорное право. Общие положения* (изд 3-е, Статут 2001) 714.

Виокремлюючи види можливих порушень зобов'язань із надання транспортних послуг, насамперед зазначимо, що розмежування фактичних проявів порушення зобов'язань за досліджуваними договорами здійснюватимемо за такими критеріями: а) характер поведінки боржника; б) суб'єкт, із поведінкою якого пов'язується порушення (перевізник, пасажир, одержувач вантажу, відправник вантажу та ін.); в) порушення умов договору перевезення щодо хоча б одного з елементів модусу виконання (предмета, способу, місця виконання, строку тощо); г) істотність порушення зобов'язання.

За критерієм характеру поведінки боржника порушення зобов'язань із надання транспортних послуг відображаються у невиконанні покладених на контрагента обов'язків щодо доставки пасажирів чи вантажу, розрахунків за це тощо або ж неналежному виконанні, коли сторони розпочали виконання взятих на себе обов'язків, проте з порушенням окремих вимог щодо предмета виконання, місця, часу тощо. Невиконання зобов'язання як перевізником, так і замовником доцільно характеризувати за критерієм характеру їх поведінки як невчинення боржником жодної з дій, що становлять предмет зобов'язання, або вчинення певної дії, від якої боржник зобов'язаний був утриматися відповідно до умов договору.

Що ж до таких дій, які дають змогу стверджувати про часткове виконання зобов'язання, то неналежне виконання контрагентами умов договорів перевезення характеризується вчиненням таких дій на виконання умов договору, що призводять не до досягнення очікуваного результату, а, навпаки, до відхилення від умов виконання за будь-яким із його елементів. Причому неналежне виконання договірних зобов'язань стосується будь-якого елемента виконання договору, зокрема, і кількісних, і якісних його характеристик, які передбачені в законодавстві чи визначені на індивідуальному рівні²⁰.

Щодо суб'єктного критерію, за яким здійснюється поділ порушень зобов'язань із надання транспортних послуг, то передусім доцільно наголосити, що для можливості визнання замовника транспортних послуг та перевізника суб'єктами договірних правопорушення останні повинні бути наділені відповідною правосуб'єктністю. Крім того, суб'єкти договірних правопорушень повинні бути індивідуалізовані. Так, для фізичних осіб такими індивідуалізуючими ознаками є ім'я, місце проживання, акти цивільного стану, для юридичних осіб – фірмове найменування, місце реєстрації, юридична адреса тощо, для держави – територія, на яку поширюється державна влада, прапор, герб, гімн тощо. Крім правосуб'єктності та притаманних як замовнику транспортних послуг, так

²⁰ Гриняк (н 9) 40.

Ірина Лукасевич-Крутник

і перевізнику індивідуалізуючих ознак, необхідна наявність відповідного юридичного факту, яким у нашому випадку є протиправне діяння, вчинене стороною договору перевезення. Як зазначає з цього приводу А. Гриняк, правопорушення у сфері договірних відносин є тими юридичними фактами, які породжують правовідносини між правопорушником і потерпілим (п. 4 ч. 2 ст. 11 ЦК України) і формують певні вимоги потерпілого до деліквента про відшкодування шкоди, завданої його протиправними діями²¹.

Певні особливості, притаманні правопорушенням, допущеним у випадку залучення третіх осіб до виконання зобов'язань за досліджуваними договорами

Як зазначається з цього приводу в юридичній літературі, порушником у договірних зобов'язаннях із надання послуг може виступати й третя особа, що вступила у правовідносини на боці виконавця або замовника на підставі односторонніх правочинів, що забезпечують належне виконання зобов'язання. Така особа може бути порушником лише у випадку, коли на неї покладено виконання в цілому або в частині умов договору про надання послуг²². Так, додатково залучений перевізник, що погодився перевезти частину або й весь вантаж, з огляду на зміст ст. 902 ЦК України, не замінює основного перевізника і не стає додатковим боржником. Замовник, за загальним правилом, не вступає з такою третьою особою у зобов'язальні правовідносини, а тому зобов'язаною особою перед ним залишається основний перевізник, який у повному обсязі відповідає перед замовником за порушення умов договору залученою ним третьою особою.

Прикладом можуть слугувати закріплені у Правилах повітряних перевезень пасажирів і багажу, затверджених наказом Міністерства інфраструктури України від 30 листопада 2012 р. № 735, положення, що норми Правил поширюються на перевезення, які здійснюються згідно з комерційними угодами між перевізниками (відомі як угоди про “спільне використання кодів” (*codesharing*), перевезення за угодою “інтерлайн” (*interline*)), навіть якщо у квитку визначений інший перевізник, ніж той, що фактично здійснює перевезення. Якщо існує така домовленість, то перевізник (його агент із продажу) має надати пасажирові під час здійснення бронювання перевезення інформацію про те, який перевізник є договірним, а який фактично здійснює перевезення. Під час реєстрації пасажирів на рейс ця інформація надається фактичним перевізником або

www.pravoua.com.ua

²¹ Андрій Гриняк, *Теоретичні засади правового регулювання підрядних зобов'язань у цивільному праві України: монографія* (НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України 2013) 297.

²² Наталія Федорченко, *Договірні зобов'язання з надання послуг: проблеми теорії і практики монографія* (НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України 2015) 275.

його уповноваженим агентом з обслуговування в аеропорту відправлення. Перевізник не відповідає за послуги з перевезення (перенесення) багажу, надані третіми особами, з якими перевізник не уклав комерційних угод (п. 1 розділу XXI)²³.

Водночас на практиці поширеними є випадки, коли транспортна послуга надається кількома послідовними перевізниками. У такому випадку зазначена послуга вважається єдиним перевезенням, якщо з початку перевезення ці перевізники розглядали таку операцію як єдине перевезення і таке перевезення було оформлено єдиним транспортним документом. У разі здійснення єдиних перевезень кожний перевізник, який приймає до перевезення пасажирів, їх багаж чи вантаж є стороною договору перевезення, оскільки такий договір стосується частини перевезення, що здійснюється під контролем певного перевізника. Перевізник, що видав квиток, або перший перевізник, зазначений у квитку чи в складеному квитку, не відповідає за недоліки у перевезенні, що сталися на ділянці (ділянках) перевезення іншого (інших) перевізника (перевізників), зокрема й у частині затримки в перевезенні пасажирів чи багажу. У разі знищення, втрати, пошкодження, затримки в перевезенні замовник має право подати позов до першого чи останнього перевізника, а також до перевізника, який виконував перевезення, під час якого сталися знищення, втрата, пошкодження, затримка в перевезенні. Якщо неможливо визначити перевізника, який здійснював перевезення, під час якого сталися знищення, втрата, пошкодження, затримка в перевезенні, то відповідальність за такі порушення покладається на таких перевізників солідарно у межах вини кожного з них.

Отже, суб'єктами правопорушень у сфері надання транспортних послуг може бути будь-який учасник цивільних відносин, адже як на боці перевізника, так і замовника можуть виступати фізичні особи (на боці перевізника обов'язкового зі статусом підприємця), юридичні особи (на боці перевізника – підприємницькі юридичні особи); держава Україна, іноземні держави та інші публічно-правові утворення. Основною властивістю суб'єктів цивільних правопорушень є здатність нести цивільно-правову відповідальність, яка є складовою їх цивільної правосуб'єктності.

За критерієм модусу виконання умов договорів перевезення доцільно виділити правопорушення, пов'язані з порушенням умов договору щодо предмета, способу, місця виконання, строку виконання тощо. Так, наприклад, за критерієм модусу виконання можна виділити правопо-

²³ Правила повітряних перевезень пасажирів і багажу: наказ Міністерства інфраструктури України від 30 листопада 2012 р. № 735 <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2219-12>> (дата звернення: 01.12.2018).

Ірина Лукасевич-Крутник

рушення, пов'язані з: 1) простроченням подання транспортного засобу в місце посадки пасажирів чи завантаження вантажу; 2) порушенням строків прибуття пасажирів або вантажу, чи розрахунків за це; 3) порушенням строків завантаження чи вивантаження вантажу; 4) завданням шкоди життю чи здоров'ю пасажирів; 5) незбереженням та іншим пошкодженням вантажу; 6) нез'явленням пасажирів в обумовлений строк до місця відправлення або ж неперед'явлення вантажу для перевезення, чи пред'явлення його в неналежній тарі та (або) упаковці; 7) невикористанням транспортного засобу наданого для перевезення в обумовлений договором строк; 8) не переданням в установленому порядку необхідної інформації вантажоодержувачу про прибуття вантажу; 9) доставкою пасажирів чи вантажу в інше ніж передбачено договором місце призначення; 10) несплатою провізної плати та інших обов'язкових платежів; 11) ухиленням від обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності перевізника та пасажирів тощо.

Найбільш поширеним порушенням у сфері надання транспортних послуг є прострочення виконання договірних зобов'язань, свідченням чого є значна кількість судових спорів, що виникають між замовниками та перевізниками про стягнення штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язань як перевізником, так і прострочення розрахунків замовником. Характеризуючи таке порушення договірних зобов'язань з надання транспортних послуг, як недотримання вимог про строк виконання зобов'язання (ст. 923 ЦК України), слід зазначити, що в юридичній літературі прострочення боржником виконання обов'язку розглядається як неналежне виконання зобов'язання (зокрема, коли боржник виконав свій обов'язок зі спливом строку, передбаченого договором), а також як невиконання зобов'язання (у разі, якщо боржник взагалі не вчинив будь-яких дій з виконання свого обов'язку)²⁴, а саме прострочення розуміється як невиконання зобов'язання в обумовлений строк²⁵.

Суд, оцінюючи прострочення перевізника або замовника, порівнює встановлені законом чи договором послідовність і строки виконання сторонами своїх обов'язків і фактичну наявність (або відсутність) такого виконання у визначений термін. Саме тому, дотримуючись як загальних, так і спеціальних положень законодавства про строки та терміни виконання зобов'язань, суду в процесі розгляду справи слід встановити, чи є перевізник таким, що прострочив, якщо він не приступив до надання послуги або не надав її у передбачений договором чи законом строк. Прострочення перевізника не настає, якщо ненадання транспорт-

www.pravoua.com.ua

²⁴ Валентина Борисова та інші (ред), *Цивільне право України: підручник* (Юрінком Інтер 2007) 70.

²⁵ Володимир Луць, *Строки в цивільних правовідносинах: Конспекти лекцій з спецкурсу* (ЛДУ 1992) 85.

ного засобу або невикористання наданого транспортного засобу сталося з вини замовника або ж взагалі у разі припинення (обмеження) перевезення у певних напрямках, встановленого у випадках і порядку, передбачених транспортними кодексами (статутами) (ч. 2 ст. 921 ЦК України). Наприклад, замовник надав вантаж, що поданий у тарі та (або) упаковці, які не відповідають встановленим вимогам, а також у разі відсутності або неналежного маркування вантажу (ч. 3 ст. 917 ЦК України).

Щодо можливих випадків прострочення виконання взятих на себе зобов'язань замовником слід наголосити, що замовник вважатиметься таким, що прострочив виконання умов договору, якщо він відмовився у встановлений термін виконати взяті на себе зобов'язання або ж не здійснив передбачених договором, законодавством чи звичаями ділового обороту дій, без яких виконання обов'язку перевізника є неможливим (наприклад, не вказав місце доставки вантажу).

З точки зору М. Сулейменова прострочення є складним поняттям, оскільки включає в себе, поряд із несвоєчасним виконанням, також і невиконання та неналежне виконання обов'язків, що призводить до несвоєчасного виконання зобов'язання. Прострочення є перш за все юридичним фактом, але на відміну від таких порушень договору, як порушення умови про якість, воно є триваючим юридичним фактом²⁶. Наведене вище міркування вченого викликало жваві дискусії з цього приводу, суть яких зводилася до віднесення прострочення виконання до невиконання (В. Луць²⁷, І. Канзафарова²⁸), неналежного виконання (Є. Харитонов²⁹, А. Карапетов³⁰) чи до невиконання та неналежного виконання (В. Хохлов³¹, О. Гришко³²).

На нашу думку, прострочення виконання зобов'язань із надання транспортних послуг за критерієм обсягу вчинених сторонами дій доцільно розглядати в межах двох основних видів порушення – невиконання (повне невиконання контрагентом взятих на себе зобов'язань) та неналежного виконання (на момент настання строку відсутнє належне виконання договірних зобов'язань). Враховуючи це, доцільно підтри-

²⁶ Майдан Сулейменов, *Ответственность за нарушение сроков исполнения договорных обязательств* (Наука 1971) 10.

²⁷ Володимир Луць, *Строки і терміни у цивільному праві: монографія* (Юрінком Інтер 2013) 269.

²⁸ Ярославна Шевченко та інші (ред), *Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар* (Ін Юре 2004) 78.

²⁹ Харитонов (н 16) 508.

³⁰ Артем Карапетов, *Расторжение нарушенного договора в российском и зарубежном праве* (Статут 2007) 196.

³¹ Вадим Хохлов, 'Гражданско-правовая ответственность за нарушение договора' (дис д-ра юрид наук, Самарская государственная экономическая академия 1998) 105.

³² Гришко (н 6) 97.

Ірина Лукасевич-Крутник

мати позиції тих дослідників, які відносять прострочення виконання до підвиду порушення договірної зобов'язання³³.

Водночас викликає непогодження висловлена в юридичній літературі думка про можливість перетворення неналежного виконання у невиконання у разі, якщо за договором перевезення вантажу перевізник не видає вантаж на вимогу одержувача протягом тридцяти днів після спливу строку його доставки (ч. 2 ст. 919 ЦК України)³⁴. На нашу думку, закріплене у ч. 2 ст. 919 ЦК України правило, що вантаж після спливу тридцятиденного строку вважається втраченим, є самостійним спеціальним правовим наслідком і не означає, що невиконання як об'єктивний юридичний факт перетворюється у неналежне виконання, чи навпаки.

Отже, прострочення як перевізником, так і замовником виконання взятих на себе обов'язків за договором перевезення пропонуємо відносити до підвиду таких порушень договірних зобов'язань, як повне невиконання ними передбаченого договором обов'язку (невиконання зобов'язання) або неналежне виконання, у зв'язку з чим на момент настання кінцевого терміну відсутнє належне виконання договірної зобов'язання, наслідком чого є покладення на правопорушника додаткових обов'язків.

Щодо такого різновиду порушення обов'язків за договором перевезення, як порушення вимоги про доставку пасажирів чи вантажу в обумовлене в транспортних документах (квиток, накладна, коносамент тощо) місце, слід зазначити, що ні в ЦК України, ні в різномірних актах транспортного законодавства цивільно-правова відповідальність за таке правопорушення не передбачена. Тому рекомендуємо сторонам закріплювати таке положення в договорі перевезення з умовою застосування лише у випадку, якщо таке порушення тягне за собою настання для замовника негативних наслідків у вигляді втрати, псування вантажу, багажу, прибуття пасажирів із запізненням тощо. Загалом же місцем посадки/висадки пасажирів визнаються автостанції, залізничні вокзали, аеровокзали, морські та річкові порти тощо. Наприклад, у п. 28 Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 р., передбачено, що місцями зупинки автобусів на приміських та міжміських маршрутах визначаються автостанції, а у разі їх відсутності – місця розташування автопавільйонів, на яких розміщується інформація, що містить найменування зупинки, початкового та кінцевого пунктів маршруту і час відправлення автобусів³⁵.

www.pravoua.com.ua

³³ Гришко (н 6) 98.

³⁴ Борисова (н 24) 70.

³⁵ Правила надання послуг пасажирського автомобільного транспорту: постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 р. № 176 <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-97-%D0%BF>> (дата звернення: 01.12.2018).

Порушення договірних зобов'язань із надання транспортних послуг за істотністю самого порушення можна класифікувати на:

1) правопорушення, пов'язані з невиконанням зобов'язань за договором перевезення (несплата провізної плати та інших обов'язкових платежів; неподання транспорту в місце призначення; незбереження чи інше пошкодження багажу, вантажу; завдання шкоди життю чи здоров'ю пасажирів; нез'явлення пасажирів в обумовлений строк до місця відправлення або ж неперед'явлення вантажу для перевезення; ухилення від обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності перевізника та пасажирів тощо);

2) правопорушення, пов'язані з неналежним виконанням зобов'язань за договором перевезення (прострочення подання транспортного засобу в місце посадки пасажирів чи завантаження вантажу; порушення строків завантаження чи вивантаження вантажу; пошкодження вантажу чи пред'явлення його в неналежній тарі та (або) упаковці; невикористання транспортного засобу, наданого для перевезення в обумовлений договором строк; не передання в установленому порядку необхідної інформації вантажоодержувачу про прибуття вантажу; доставка пасажирів чи вантажу в інше ніж передбачено договором місце призначення тощо).

Висновки. Порушення договірних зобов'язань із надання транспортних послуг є родовою категорією, оскільки охоплює такі поняття, як невиконання та неналежне виконання зазначених зобов'язань. Невиконанням договірних зобов'язань із надання транспортних послуг є такі дії чи бездіяльність сторони зобов'язання, внаслідок яких зобов'язання не виконується повністю. Неналежним виконанням договірних зобов'язань із надання транспортних послуг є недотримання боржником вимог до виконання зобов'язання, що встановлені актами цивільного законодавства або договором перевезення.

Порушення договірних зобов'язань із надання транспортних послуг можна класифікувати за такими критеріями: а) характер поведінки боржника; б) суб'єкт, із поведінкою якого пов'язується порушення (перевізник, пасажир, одержувач вантажу, відправник вантажу та ін.); в) порушення умов договору перевезення щодо хоча б одного з елементів модусу виконання (предмета, способу, місця виконання, строку тощо); г) істотність порушення зобов'язання.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Pravyla nadannia posluh pasazhyrskoho avtomobilnoho transportu [Rules for the Provision of Passenger Motor Transportation Services]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 18 liutoho 1997 r. № 176 <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-97-%D0%BF>> (accessed: 01.12.2018) (in Ukrainian).
2. Pravyla povitrianykh perevezen pasazhyriv i bahazhu [Regulations for Air Travel of Passengers and Baggage]: nakaz Ministerstva infrastruktury Ukrainy [Order of the Ministry of Infrastructure of Ukraine] vid 30 lystopada 2012 r. № 735 <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2219-12>> (accessed: 01.12.2018) (in Ukrainian).
3. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>> (accessed: 01.12.2018) (in Ukrainian).
4. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between Ukraine, of the One Part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and Their Member States, of the Other Part] vid 21 bereznia 2014 r. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011> (accessed: 01.12.2018) (in Ukrainian).
5. Zvit pro vykonannia Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom u 2017 r. [2017 Report on the Implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union] <<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/pro-vikonannya-ugodi-pro-asotsiatsiyu-mizh-ukrainoyu-ta-evropeiskim-soyuzom-za-2017-rik.pdf>> (accessed: 01.12.2018) (in Ukrainian).

Bibliography

Authored books

6. Braginskij M i Vitrijanskij V, *Dogovornoe pravo. Obshhie polozenija* [Contract Law. General Provisions] (3rd edn, Statut 2001) (in Russian).
7. Fedorchenko N, *Dohovirni zobov'iazannia z nadannia posluh: problemy teorii i praktyky* [Contractual Obligations to Provide Services: Issues of Theory and Practice Monograph] (NDI pryvatnoho prava i pidprijemnytstva NAPrN Ukrainy 2015) (in Ukrainian).
8. Grimm D, *Osnovy uchenija o juridicheskoi sdelke v sovremennoj nemeckoi doktrine pandektnogo prava. Prolegomeny k obshhej teorii grazhdans'kogo prava* [Fundamentals of the Legally Binding Transaction Doctrine in the Modern German Doctrine of Pandectae Law. Prolegomena to the General Theory of Civil Law] (Tipografija M M Stasjulevicha 1900) (in Russian).
9. Haritonov E, *Grazhdanskoe pravo Ukrainy: uchebnik* [Civil Law of Ukraine: Textbook] (Odissej 2007) (in Russian).
10. Hejfec F, *Nedestvitel'nost' sdelok po rossijskomu grazhdans'komu pravu* [Invalidity of Transactions under Russian Civil Law] (2nd edn, Jurajt-M 2001) (in Russian).
11. Hryniak A, *Teoretychni zasady pravovoho rehuliuвання pidriadnykh zobov'iazan u tsyvilnomu pravi Ukrainy* [Theoretical Bases for Legal Regulation of Contractual Obligations in Civil Law of Ukraine: Monograph] (NDI pryvatnoho prava i pidprijemnytstva NAPrN Ukrainy 2013) (in Ukrainian).
12. Hryniak T, *Tsyvilno-pravova vidpovidalnist pereviznyka za dohovorom perevezennia vantazhu avtomobilnym transportom* [Civil Liability of the Carrier under the Contract

- of Freight Transportation by Motor Transport: Monograph*] (NDI pryvatnoho prava i pidpriemnytstva imeni akademika F H Burchaka NAPrN Ukrainy 2017) (in Ukrainian).
13. Ivanova S, *Vyznannia pravochynu nediisnym yak sposib zakhystu tsyvilnykh prav ta interesiv za zakonodavstvom Ukrainy [Recognition of a Transaction as Invalid as a Remedy to Protect Civil Rights and Interests under Legislation of Ukraine: Monograph]* (Pidruchnyky i posibnyky 2018) (in Ukrainian).
 14. Karapetov A, *Rastorzhenie narushennogo dogovora v rossijskom i zarubezhnom prave [Termination of a Breached Contract in Russian and Foreign Law]* (Statut 2007) (in Russian).
 15. Luts V, *Stroky i termyny u tsyvilnomu pravi [Terms and conditions in civil law]* (Yurinkom Inter 2013) (in Ukrainian).
 16. —, *Stroky v tsyvilnykh pravovidnosynakh: Konspekty leksii z spetskursu [Deadlines and Terms in Civil Law: Monograph]* (LDU 1992) (in Ukrainian).
 17. Matveev G, *Vina v sovetskom grazhdanskom prave [Guilt in Soviet Civil Law]* (Izd-vo Kievskogo gosudarstvennogo universiteta 1955) (in Russian).
 18. Matveev I, *Pravovaja priroda nedejstvitel'nyh sdelok [Legal Nature of Invalid Transactions]* (Izdatel'stvo Jurlitinform 2002) (in Russian).
 19. Matvieiev H, *Vybrane [Selected]* (Ukraina 2008) (in Ukrainian).
 20. Novickij I, *Sdelki. Iskovaja davnost' [Deals. Limitation of Actions]* (Gosjurizdat 1954) (in Russian).
 21. Sulejmenov M, *Otvetstvennost' za narushenie srokov ispolnenija dogovornyh objazatel'stv [Liability for Breach of the Performance Terms of Contractual Obligations]* (Nauka 1971) (in Russian).

Edited books

22. Borysova V ta inshi (red), *Tsyvilne pravo Ukrainy: pidruchnyk [Civil Law of Ukraine: textbook]* (Yurinkom Inter 2007) (in Ukrainian).
23. Rozhkova M ta inshi (red), 'Priroda nedejstvitel'nykh sdelok' ['Nature of Invalid Transactions'] v *Nedejstvitel'nost' v grazhdanskom prave: problemy, tendentsii, praktika: sbornik statej [Invalidity in Civil Law: Issues, Trends, Practice: Collected Articles]* (Statut 2006) (in Russian).
24. Shevchenko Ya ta inshi (red), *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: naukovo-praktychnyi komentar [Civil Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary]* (In Yure 2004) (in Ukrainian).

Journal articles

25. Kuznecova N, 'Grazhdansko-pravovaja otvetstvennost': ponjatie, uslovie i mehanizm primenenija' ['Civil Liability for Breach of Contract'] (2010) 3 Al'manah civilistiki (in Russian).

Thesis abstracts

26. Kanzafarova I, 'Teoretychni osnovy tsyvilno-pravovoi vidpovidalnosti v Ukraini' ['Theoretical Bases of Civil-Law Liability in Ukraine'] (avtoref dys d-ra yuryd nauk, Instytut derzhavy i prava imeni V M Koretskoho Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy 2007) (in Ukrainian).

Dissertations

27. Hohlov V, 'Grazhdansko-pravovaja otvetstvennost' za narushenie dogovora' ['Civil Liability for Breach of Contract'] (dys d-ra yuryd nauk, Samarskaja gosudarstvennaja ekonomicheskaja akademija 1998) (in Russian).

Ірина Лукасевич-Крутник

28. Hryshko O, 'Porushennia dohovirnoho zobov'iazannia: poniattia, vydy, pravovi naslidky' ['Breach of a Contractual Obligation: Concept, Types, Legal Consequences'] (dys d-ra yuryd nauk, Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka 2013) (in Ukrainian).

Iryna Lukasevych-Krutnyk

BREACH OF CONTRACTUAL OBLIGATIONS TO PROVIDE TRANSPORTATION SERVICES: THE CONCEPT AND TYPES

ABSTRACT. In the course of fifteen years during which the Civil Code of Ukraine (Ukraine's CC) keeps in force, scientific research efforts focused on breach of a contractual obligation as a category of civil law have become one of the crucial areas of civil studies. The need to study the essence and composition of breach of a contractual obligation ensues from the consolidation of Chapter 51 "Legal Consequences of Breach of an Obligation. Liability for Breach of an Obligation" in the structure of Ukraine's CC, and is also linked to an array of special legislative enactments which were adopted in recent years and the contents of which require an analysis from the perspective of their counteraction to illegal acts in the domain of personal non-property and property relations, including contractual relations comprising the provision of transportation services.

This article aims at clarifying the concept and distinguishing the types of breach of contractual obligations to provide transportation services, with due regard for the current developments in the civil doctrine and the provisions of current legislation of Ukraine.

The article analyzes the concept and signs of breach of contractual obligations to provide transportation services. It is established that breach of the obligations which the parties have under transportation contracts means such a state of legal relations when the counterparty fails to comply with the requirements established by law or the terms of the contract. The author proves that it is inexpedient to recognize a breach of a contractual obligation to provide transportation services as a unilateral transaction, since lawful actions of the debtor or other entities are possible only provided that the contractual obligation is properly performed. Therefore, any breach (both non-performance and improper performance) of contractual obligations to provide transportation services constitutes a type of civil offense and is regarded as the unlawful legal fact.

Breach of contractual obligations to provide transportation services is a generic category, since it covers such concepts as non-performance and improper performance of these obligations. Non-performance of contractual obligations to provide transportation services means such actions or omissions of the parties to the obligation which result in the obligation not been fully fulfilled. Improper performance of contractual obligations to provide transportation services is the debtor's failure to comply with the requirements regarding the obligation established by acts of civil legislation and/or the transportation contract. The author proposes to classify breaches of contractual obligations to provide the transportation services by the following criteria: a) character of the debtor's behavior; b) the party whose behavior is associated with the breach (carrier, passenger, consignee, shipper, etc.); c) breach of the transportation contract terms in respect of at least one of the performance modus elements (subject matter, method, place of performance, deadline, etc.); d) significance of breach of an obligation.

KEYWORDS: contractual obligations to provide transportation services; breach of obligation; failure to perform an obligation; improper performance of an obligation.